

Mærkelige Anlæg til lagttagelse i kommende Tider

Jernaldermarkerne på Rødland Hede i Fosdal Plantage

Sporene af oldtidens marker er en type fortidsminder, der forekommer almindeligt i hele landet, men er samtidigt en af dem, der er sværest at se. Det har Kulturstyrelsen i samarbejde med Nordjyllands Historiske Museum og Naturstyrelsen i 2014 prøvet at råde bod på i Fosdal Plantage, hvor et af jernalderens bedst bevarede marksystemer fra århundrederne omkring år Kristi fødsel ligger. Informationsskiltene er fornyet, andre fortidsminder i nærheden gjort mere synlige i plantagen ligesom lokaliteten indgår i vandreturene i området.

Takket være en bevilling fra A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til Almene Formaal har Kulturstyrelsen i 2009-14 nemlig haft mulighed for at forbedre formidlingen af knap 100 fortidsminder landet over, der tilsammen skal illustrere Danmarkshistoriens første årtusinder indtil vikingetiden og vise de steder i landskabet, hvor oldsagerne i museernes udstillinger kommer fra.

Sammen med Øster Lem Hede i Vestjylland blev Rødland Hede i Vestjylland udvalgt til at repræsentere jernalderens landbrug i projektet. Størstedelen af området med marksystemerne ligger nu i plantage, men lige siden tilplantningen af heden ved Lerup tog fart i begyndelsen af 1900 tallet er en lille del – Rødland Hede på 3,75 ha – blevet friholdt. Jernaldermarkerne ses som et

system af rektangulære felter, der er adskilt af lave jordvolde. Det er usædvanligt, at undselige fortidsminder som disse såkaldte oldtidsagre blev bevaret allerede dengang, da utallige gravhøje og andre fortidsminder ellers blev sløjfet i forbindelse med opdyrkningen og tilplantningen af hederne. Det har da også en særlig forklaring, hvori indgår at det var her på Rødland Hede, man opdagede, hvad anlæggene oprindeligt havde været brugt til.

Ved den systematiske registrering af landets fortidsminder i årene 1873-1930 var turen i 1878 kommet til Lerup sogn, hvor Nationalmuseets udsendte, Henry Petersen, noterede, at der var ”mange aflange firsidede Indhegninger af smaa lave Gærdevolde”. I 1800 tallet undrede man sig over sådanne forekomster og forklarede dem bl.a. som porsehaver, urtehaver eller tofter i byer, der var lagt øde pga. pesten. Den første opmåling af sådanne indhegninger blev foretaget i Addit Skov på sydsiden af Salten Langsø ved Silkeborg omkring 1880 af kammerherre N.F.B. Sehested fra Broholm på Fyn. Han var på flere måder arkæologisk foregangsmand og foreslog, at der var tale om spor af haver fra nyere tid. Det var først i 1911, at arkæologen Sophus Müller, direktør på Nationalmuseet 1892-1921, i en artikel om ”Mindesmærker og Fund i deres Forhold til Sted og Natur” i Vendsyssel fastslog, at disse indhegninger i virkeligheden er marker fra oldtidens landbrug. Det gjorde han ved en nøje analyse af netop Rødland Hede – selvom den jo ligger i Øster Hanherred og ikke i Vendsyssel.

Sophus Müller beskriver, at marksystemerne her før anlæggelsen af Fosdal Plantage strakte sig over ca. 200 tdr. land, men han koncentrerede sig om et mindre område, som fremstod særligt tydeligt pga. en nylig hedebrand. Han gravede snit igennem skelvoldene og nåede frem til, at de ikke var opbyggede af tørv ligesom gravhøjene men opstået ved langvarig bearbejdelse af de tilstødende flader ”med Plov og Jordrive”. At de ikke stammer fra historisk tid men fra oldtiden nåede han frem til, fordi oldtidens gravhøje og marksystemerne er integreret i hinanden – det havde han iagttaget på flere lokaliteter i Jylland. Rødland Hede er således den lokalitet, der satte Sophus Müller på sporet af, at disse på hederne så almindelige indhegninger var tilgroede marker fra oldtidens agerbrug.

Men Sophus Müller nøjedes ikke med at undersøge marksystemet på Rødland Hede – han sørgede også for, at en del af det blev bevaret for eftertiden. I Kulturstyrelsens arkiv ligger en del af korrespondancen i den forbindelse. Den fortæller, at museumsdirektørens opmærksomhed på netop Rødland Hede skyldes landskabsmaleren, professor Harald Foss (1843-1922). I 1903 fortæl-

Kjøbenhavn, den 10^e Oktober 1911.

17796

Man indsender ikke herved yndstelig at meddele Nationalmuseet, at man under dags dato har tilskrevet Keltinspektoratet saaledes:

Ved i Skrivelse af 30de j. M. har det at indberette, at Nationalmuseet ønsker nogle Oldtidsagre paa Heden ved Paarup i Leenip sogn under Fosdal Plantage be. varet, har Keltinspektoratet afgivet Ministeriets Approbation paa, at de nævnte Agre, der udgør et Areal af 6 ¹¹⁰⁰⁰/₁₅₀₀₀ Tdr Land eller 3,75 ha, hvilket Areal af Museet er foranstaltet afmærket i Markens med 4 Mærkesten, maa forblive ubeplantede og i det hele taget fredede i Overensstemmelse med Museets Ønske. Saaledes foranstaltet skal man til Efterretning og videre fornøden Bekendtgørelse meddele, at Ministeriet hermed meddeler den anøgtede Approbation. Det bedrages, at man under dags dato har indsendt Nationalmuseets 1ste Afdeling om Approbationens Omsættelse.

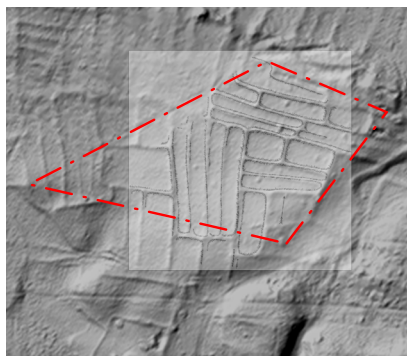
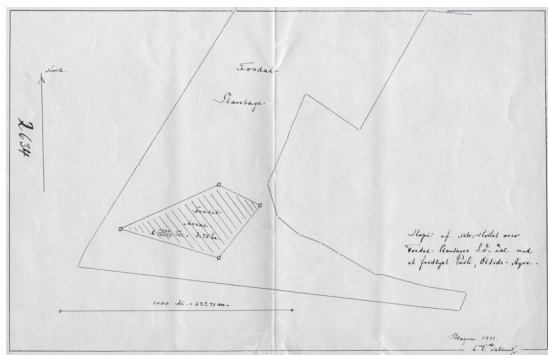
2 Tsk og 4 Skrivelser følge hoeslagte bilage. "

Andersens.

Pran

Til
Nationalmuseets 1ste Afdeling.

Dokumentet fra 1911 med landbrugsministeriets godkendelse af, at oldtidsagrene i Fosdal Plantage "maa forblive ubeplantede og i det hele taget fredede".

Overklitfoged C.F. Dahlerups indtegnning fra 1911 af det fredede areal med jernaldermarkerne i Fosdal Plantage. De små firkanter i arealets fire hjørner markerer de fredningssten af granit, som Sophus Müller året før havde opstillet til markering af "alt det bedste af Agerstykket".

Det tilplantede marksystem ved Rødland Hede er synligt på reliefkort. Det fredede areal, vist på kortet til venstre, er vist med rød stiplede streg, og arealet med Sophus Müllers opmåling, side 52, er indenfor den lyse firkant. Grafik: N.- Chr. Clemmensen.

ler han nemlig Sophus Müller, at der på den endnu utilplantede hede ved Lerup findes "velbevarede gamle indhegninger". Harald Foss voksede op i området omkring Salten Langsø og bevarede livet igennem tilknytning til Silkeborgegnen, og en del af hans motiver er netop herfra. Det er derfor sandsynligt, at han kendte det meget tydelige marksystem i Addit Skov, som var publiceret af Sehested i 1884, og således genkendte et tilsvarende meget større system ved Lerup. Han var pga. planerne om tilplantning også bekymret for fremtiden for det endnu åbne landskab med de mange gravhøje, og Sophus Müller rettede henvendelse til en skovrider, han kendte. Det kom der imidlertid ikke noget ud af, for det var ikke hans distrikt, så Sophus Müller skriver til Harald Foss, at han selv vil tage derop i sommeren 1904 og se på forholdene.

Men først i 1908 kommer der liv i sagen igen. I mellemtiden har Sophus Müller foretaget sin undersøgelse og opmåling og forsøger at få den "mærkelige Oldtidslevning, gamle Agre" fredet. Efter forsinkelser pga. dødsfald og afklaring af ejerforhold ender sagen omsider hos overklitfoged C. F. Dahlerup i Skagen, som svarer, at Klitvæsenet er ved at erhverve området, der har været ejet af bl.a. Hedeselskabet. Det er også i dette brev, navnet "Rødlands Hede" – efter en mindre ejendom "Rødland" i nærheden – forekommer første gang. Han er ikke i tvivl om, at man vil anbefale fredningen af "de interessante Oldtidsagre" – "jeg personligt skal i al fald gøre det". Sophus Müller mærker, at sagen er i gode hænder og beder om besked, når fredningen kan gå i orden.

Beskeden kommer i juni 1910, hvor overklitfogeden meddeler, at arealet nu skal indgå i Fosdal Plantage. Månedene efter er Sophus Müller selv på stedet og sammen med opsynsmand Gundelach opstiller han i hjørnerne af arealet fire mærkesten af granit, således at "alt det bedste af Agerstykket bliver fredlyst". Overklitfogeden skriver også, at da det ikke er muligt at tinglyse en sædvanlig fredningsdeklaration på statens areal, vil han i stedet sørge for en godkendelse i landbrugsministeriet, hvor han på forhånd har sikret sig tilsagn hos departementschefen. Den kommer i oktober 1911, og efter at kortmateriale over den nye plantage er udarbejdet, er alle formaliteter bragt i orden.

Sagens forløb viser, at der dengang – som i dag – nogle gange skal ihærdighed, netværk og ildsjæle til for at sikre fortidsminernes fremtid. Ikke mindst overklitfoged Dahlerups handlekraft og Sophus Müllers fremsyn kan vi takke for, at det i dag er muligt at glæde sig over Rødland Hede. Det fremgår ikke af korrespondancen, men måske spillede det også ind, at Sophus Müllers storebror var den kendte forstmand, overførster og docent i skovdyrkning på landbohøjskolen, P. E. Müller, som også var en af pioniererne indenfor naturfredningen.

På dette billede er der lyst græs på markfladerne, mens skelvoldene, der adskiller markstykkerne, er lyngklædte. Foto: T. Dehn.

Sophus Müllers fremsyn kommer til udtryk ved denne bemærkning i hans artikel fra 1911: "Omgivet af Skov vil saaledes dog noget af disse mærkelige Anlæg henligge til Iagttagelse i kommende Tider, naar de ellers ville være forsvundne omkring i Landet" – næsten en pendant til H.C. Andersens spådom i sangen Jylland mellem tvende have: "om føje Aar Heden som en Kornmark staar".

Stilen på de nye informationsskilte er lidt anderledes, end vi har været vant til. Teksten til Sune Elskærs tegning lyder sådan:

Vi ved ikke præcis, hvordan det foregik, da marksystemet blev udlagt. Opdelingen og de mange små jordstykker tyder dog på, at det var en velorganiseret proces. Måske blev udlægningen styret af udvalgte personer i samfundet. At måske ikke alle fik den jord, som de ønskede, kan have været kilde til skænderier og ufred. På tegningen viser den grønne farve nutidens virkelighed på stedet, mens den sorte farve er et bud på en episode i jernalderen.